

**Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»
Факультет гуманітарної, філологічної та економічної освіти
Кафедра германської та слов'янської філології**

**ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ МОВОЗНАВСТВО:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ІСТОРІЯ**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

для здобувачів спеціальності В11 Філологія 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша - англійська за освітньо-професійною програмою «Філологія (Германські мови та літератури (переклад включно))» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Слов'янськ – Дніпро 2025

Методичні рекомендації з ОК «Порівняльно-мовознавство: сучасний стан та історія» обговорено на засіданні кафедри германської та слов'янської філології (протокол № 5 від 10 грудня 2024 р.) та затверджено й рекомендовано до впровадження вченою радою Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (протокол № 5 від 26 грудня 2024 р.).

Рецензенти:

Піскунов О. В. – кандидат філологічних наук, доцент;

Пампура С. Ю. – кандидат філологічних наук, доцент.

П59 Порівняльно-історичне мовознавство: сучасний стан та історія : методичні рекомендації для здобувачів спеціальності В11 Філологія 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша — англійська за освітньо- професійною програмою «Філологія (Германські мови та літератури (переклад включно))» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / ДВНЗ “Донбас. держ. пед. ун-т” ; уклад. В. А. Глущенко. Слов'янськ ; Дніпро, 2025. 46 с.

Методичні рекомендації з ОК «Порівняльно-мовознавство: сучасний стан та історія» підготовлено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра філології та з урахуванням принципів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ECTS). У виданні подано структуру курсу, тематику й питання для практичних занять, завдання для самостійної роботи, описано методи та засоби діагностики результатів навчання, наведено список використаних джерел. Матеріали рекомендацій сприятимуть оптимізації навчальної діяльності студентів і формуванню професійних компетентностей.

УДК 378.016:81-115 (072)

© Глущенко В. А., 2025

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Метою вивчення вибіркової навчальної дисципліни «Порівняльно-мовознавство: сучасний стан та історія» є: ознайомлення студентів з особливостями лінгвістичних теорій у межах порівняльно-історичного мовознавстві ХІХ ст. – початку ХХІ ст., з інтерпретаціями мовознавчих процесів, що відбулися в історії германських та інших індоєвропейських мов; надати їм базові знання про розрізнення синхронічних і діахронічних мовних явищ і процесів, про впливи та взаємовпливи різних мов; допомогти студентам засвоїти основні лінгвістичні терміни, пов'язані з порівняльно-історичним мовознавством (з урахуванням різних наукових парадигм, лінгвістичних напрямів і шкіл).

Студент повинен орієнтуватися в новітніх напрямках дослідження історико-мовних процесів, творчо застосовувати набуті теоретичні знання та практичні навички лінгвістичного аналізу. У межах курсу студентам запропоновано самостійно ознайомитися з актуальними проблемами генетичного мовознавства та підготувати реферат, що висвітлює основні поняття й факти генетичної лінгвістики, а також явища лінгвістичної методології та історіографії мовознавства.

Студентам пропонуються різноманітні завдання. Наведений матеріал дає здобувачам можливість закріпити набуті теоретичні знання та навички філологічного аналізу.

У методичних рекомендаціях також подано список тематичних питань до заліку, рекомендовано основну та додаткову літературу, наведено дані електронних ресурсів.

«Порівняльно-історичне мовознавство: сучасний стан та історія» – це історико-лінгвістичний курс, який дає систематизовані знання про історію мови, необхідні студентам як майбутнім викладачам.

Упродовж вивчення курсу «Порівняльно-мовознавство: сучасний стан та історія» перед студентами відкривається широка картина лінгвістичних знань, необхідних філологу. Адже відомо, що без широкої філологічної освіти та мовознавчої підготовки неможливо вивчити жодної мови, поглибити свої знання в царині будь-якої лінгвістичної дисципліни. Здобувач має змогу долучитися до корисних і цікавих знань з проблематики порівняльно-історичного мовознавства, розширити свій кругозір. Засвоєння курсу сприятиме всебічній лінгвістичній підготовці здобувача-філолога.

1. Опис навчальної дисципліни
Порівняльно-мовознавство: сучасний стан та історія

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 5.	Обов’язкова	
Загальна кількість годин – 150.	Рік підготовки:	
	3-й і 4-й	3-й і 4-й
	Семестр	
	6-й і 8-й	3-й і 4-й
Тижневих годин для денної форми навчання: контактних – 2; самостійної роботи здобувача – 5.	Лекції	
	34 год.	6 год.
	Практичні	
	30 год.	4 год.
	Лабораторні	
	-	-
	Самостійна робота	
	86 год.	140 год.
Вид контролю: залік		

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

До очікуваних результатів навчання здобувачів входять:

Знати теоретичні основи порівняльно-історичного мовознавства (компаративістики).

Орієнтуватися в основних поняттях і термінах компаративістики, у її дискусійних питаннях.

Застосовувати на практиці базові навички підбору й аналізу наукових фактів з використанням актуалістичного методу.

Уміти працювати з науковим текстом (ураховуючи всі внутрішні аспекти і зовнішні зв'язки) як з феноменом, що об'єднує в одну науку низку лінгвістичних і культурно-історичних дисциплін.

Знати специфіку буття германістики в Україні.

Уміти давати характеристику науковим лінгвістичним напрямам і школам, науковим працям сучасних компаративістів і вчених минулого.

Знати закономірності розвитку германського лінгвістичного компаративізму й основні етапи його історії.

Володіти культурою мислення, основними прийомами й засобами отримання, зберігання, обробки й узагальнення інформації.

Ключові слова: порівняльно-історичне мовознавство (компаративістика), порівняльно-історичний метод, історичний метод, онтологічний, телеологічний і операційний компоненти, синхронія і діахронія, наукові парадигми, лінгвістичні напрями та школи, історичні, причинові, системні зв'язки між фактами мови, фонетичний закон, актуалістичний метод, лінгвоісторіографічний аспект.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ

Для досягнення очікуваних результатів здобувачі повинні не тільки відвідати всі лекції та практичні заняття, а й виявити на них активність. Рекомендується творчо підходити до всіх проблем, що висвітлюються в курсі «Порівняльно-мовознавство: сучасний стан та історія», не обмежуватися лекційним матеріалом, залучати навчально-наукові тексти з переліку рекомендованої основної та допоміжної літератури; при підготовці доповідей на практичні заняття намагатися розкрити всі аспекти поставлених проблем максимально глибоко з виділенням ключових питань. При підготовці до практичних занять і до заліку рекомендується знаходити внутрішньопредметні та міжпредметні взаємозв'язки (мовознавство і філософія, мовознавство і літературознавство, мовознавство й історія тощо).

ВИДИ, МЕТОДИ ТА ФОРМИ КОНТРОЛЮ

Поточний контроль, підсумковий контроль, семестровий контроль (залік).

Методи контролю: спостереження за навчальною діяльністю здобувачів; усні та письмові відповіді на запитання здобувачів; усне опитування з певних конкретних тем курсу; підготовка здобувачами доповідей на практичні заняття; усне фронтальне опитування; письмове фронтальне опитування; тестування; оцінювання самостійної роботи; оцінювання контрольної роботи; презентації та виступи на наукових конференціях; залік.

Форми контролю: індивідуальна та фронтальна перевірка.

Організаційні процедури та порядок виявлення якості засвоєння навчального матеріалу, рівня відповідності отриманих знань, умінь і навичок здобутиї кваліфікації в межах освітнього процесу здійснюється відповідно до Положення про контрольні заходи у «ДДПУ» (<http://www.slavdpu.dn.ua/images/stories/news/normativ/003.pdf>)

Оцінювання результатів навчання здобувачів, отриманих під час практичного заняття, здійснюється за такими критеріями: при опитуванні – за знання теоретичних основ проблеми, порушеної в завданні, за повну й ґрунтовну відповідь на сформульоване запитання з теми заняття; при вступ до мовознавствауванні – за правильні відповіді на запитання вступ до мовознавствау з теми заняття.

Дисципліна оцінюється максимальною оцінкою в 100 балів.

Залік як форма контролю передбачає зарахування здобувачеві балів, накопичених за результатами поточного оцінювання з навчальної дисципліни (за наявності у здобувача від 60 до 80 балів за поточну роботу – без додаткового опитування) й не вимагає обов'язкової присутності здобувача вищої освіти. Здобувач має право (за бажанням) підвищити власний результат оцінювання в балах з навчальної дисципліни, де формою контролю є залік, шляхом виконання завдань самостійної роботи (з поданням їх у деканат), але не пізніше ніж до початку екзаменаційної сесії.

Основні вимоги для отримання високих балів під час вивчення дисципліни, крім виконання завдань до практичних занять та завдань самостійного блоку, необхідними є дотримання основ академічної доброчесності та усвідомлення таких правил: неприпустимість пропусків, запізньень; правил поведінки на заняттях (активна участь у розв'язанні завдань, виконання необхідного мінімуму навчальної роботи тощо);

заохочень і стягнень (за що можуть нараховуватися або відніматися бали).

Політика щодо відвідування: відвідування занять є обов'язковим компонентом оцінювання, за який нараховуються бали. За наявності об'єктивних причин (хвороби, отримання другої вищої освіти тощо) навчання може відбуватись в онлайн-формі або за індивідуальним графіком (Положення про навчання здобувачів за індивідуальним графіком <https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/normativ/021.pdf>).

Політика щодо дедлайнів та перескладань: перескладання та повторне вивчення дисципліни здійснюється відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в ДДПУ

(<https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/normativ/025.pdf>)

Роботи, які подаються на перевірку з порушенням термінів (без поважних причин), оцінюються на нижчу оцінку (від 1 до 5 балів).

Здобувачі, які отримали незадовільну оцінку або були не допущені до підсумкового контролю, мають можливість ліквідувати академічну заборгованість згідно з відповідним графіком. Умовою для ліквідації академічної заборгованості є накопичення необхідної кількості балів (мінімум – 60) за виконання визначених викладачем додаткових самостійних завдань до повторного складання контрольного заходу.

Політика щодо академічної доброчесності проводиться відповідно до Положення про академічну доброчесність педагогічних, науково-педагогічних працівників та здобувачів у ДДПУ (<https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/normativ/012.pdf>)

Письмові роботи перевіряються на наявність плагіату та допускаються до розгляду й подальшого оцінювання без порушень (плагіат фрагментів письмових робіт і повних текстів; плагіат ідей, експланаторних моделей, фактичних даних, ілюстрацій тощо; відсутність необхідних посилань; помилки при цитуванні) за наявності коректних текстових запозичень не більше 25%.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ, ЗАТВЕРДЖЕНІ В ДДПУ

Оцінка «зараховано» (90-100 балів) виставляється здобувачеві, який продемонстрував усебічні, систематичні та глибокі знання навчально-програмного матеріалу, уміння без помилок виконувати завдання, передбачені програмою, опанував основну й додаткову літературу, рекомендовану навчальною програмою, засвоїв значущі для майбутньої кваліфікації засади дисципліни «Методологія філологічної науки», виявив творчі здібності в усвідомленні, засвоєнні й застосуванні навчально-програмного матеріалу.

Оцінка «зараховано» (75-89 балів) виставляється здобувачеві, який продемонстрував ретельне знання навчально-програмного матеріалу, успішно виконав передбачені програмою завдання, засвоїв основну літературу, рекомендовану навчальною програмою, показав систему засвоєних знань з дисципліни «Методологія філологічної науки» та здатність до їх самостійного поповнення й оновлення під час подальшої навчальної роботи й професійної діяльності.

Оцінка «зараховано» (60-74 бали) виставляється здобувачеві, який продемонстрував знання основного навчально-програмного матеріалу в обсязі, потрібному для подальшого навчання та майбутньої роботи за спеціальністю, впорався з виконанням завдань, передбачених програмою, але припустився помилок у відповідях та під час виконання завдань, хоча має необхідні знання для їх усунення під керівництвом викладача.

Оцінка «не зараховано» виставляється здобувачеві, який має прогалини в знаннях основного навчально-програмного матеріалу, припустився принципових помилок у виконанні передбачених програмою завдань і не може продовжувати навчання без виконання додаткових завдань з відповідної дисципліни.

Здобувачам надаються пояснення щодо мінімальної та максимальної кількості балів, які присвоюються здобувачам при засвоєнні дисципліни, окремо за поточну діяльність та за результатами підсумкового контролю.

**РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЩО ПРИСВОЮЮТЬСЯ ЗДОБУВАЧАМ, ІЗ
РОЗПОДІЛОМ ЗА ТЕМАМИ ТА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПОТОЧНОГО
КОНТРОЛЮ (ДЕННА ТА ЗАОЧНА ФОРМА НАВЧАННЯ)**

Тема	Лекції		Практичні заняття		Самостійна робота	
	денна	заочна	денна	заочна	денна	заочна
Тема 1	18	4	16	2	42	70
Тема 2	16	2	14	2	44	70
Разом	34	6	30	4	86	140

ПЛАН ЛЕКЦІЙ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ДЕННА/ЗАОЧНА ФОРМИ НАВЧАННЯ

Лекції 34/6 год.

Практичні заняття 30/4 год.

1. ЛІНГВОГЕНЕТИЧНІ МЕТОДИ

Лекція 18/4 год.

1. Лінгвогенетичні методи як феномен.
2. Загальна характеристика порівняльно-історичного методу.
3. Компоненти порівняльно-історичного методу.
4. Історичний метод.

Практичне заняття 16/2 год.

1. Лінгвогенетичні методи як феномен.
2. Загальна характеристика порівняльно-історичного методу.
3. Компоненти порівняльно-історичного методу.
4. Історичний метод.

2. ІСТОРІОГРАФІЯ ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНОГО МОВОЗНАВСТВА

Лекція 16/2 год.

1. Актуалістичний метод як метод студій з лінгвістичної історіографії.
2. Періодизація порівняльно-історичного мовознавства.
3. Порівняльно-історичне мовознавство 20-х – 60-х рр. XIX ст.
4. Порівняльно-історичне мовознавство 70-х рр. XIX ст. – 30-х рр. XX ст.
5. Порівняльно-історичне мовознавство 40-х рр. XX ст. – 20-х рр. XXI ст.

Практичне заняття 14/2 год.

1. Актуалістичний метод як метод студій з лінгвістичної історіографії.
2. Періодизація порівняльно-історичного мовознавства.
3. Порівняльно-історичне мовознавство 20-х – 60-х рр. XIX ст.
4. Порівняльно-історичне мовознавство 70-х рр. XIX ст. – 30-х рр. XX ст.
5. Порівняльно-історичне мовознавство 40-х рр. XX ст. – 20-х рр. XXI ст.

ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ

Завдання до спільної роботи

1. Розкрийте завдання курсу «Порівняльно-мовознавство: сучасний стан та історія», схарактеризуйте його структуру, залучаючи матеріал англійської мови.
2. Знайдіть ілюстративний матеріал щодо універсальних властивостей мови, використовуючи матеріал різноструктурних мов (української, англійської, німецької).
3. Як відомо, за час свого існування порівняльно-історичне мовознавство виробило певні наукові принципи. Розкрийте їх..
4. Доведіть, що в лінгвістиці практично все ХІХ століття пройшло під знаком історизму.
5. Обґрунтуйте тезу про те, що антропоцентризм виступає як провідна парадигма сучасного мовознавства.
6. Чому, на вашу думку, термін «мовна система» вживається у двох значеннях?
7. Як ви розумієте таку ознаку мовної системи, як її ієрархічність?
8. Чи згодні ви з тезою про те, що системність – це впорядкована множинність?
9. Чи доречно розрізнявати терміни «мовна система» і «структура мови»?
10. Чим парадигматичні відношення відрізняються від синтагматичних?
11. Чим, на вашу думку, спричинена ідея виділення атрибутів мовної системи?
12. Як відомо, етноси формуються під впливом природної належності людського угруповання до певного географічного середовища, кліматичних умов, ландшафту, рослинного та тваринного світу. Водночас свої головні характеристики етнос отримує в соціально-культурному оформленні. Доведіть, що етнос як такий є не суто природним утворенням, а його історичною асиміляцією в культурі, що здійснюється багатьма поколіннями людей.
13. Доведіть, що в часи виникнення людства його станом була мовна роздробленість.
14. Чим ви пояснюєте той факт, що народності, які виникли в рамках рабовласницького ладу й розвивалися у феодальному суспільстві, часто виявлялися двомовними: для релігійного культу,

науки, освіти застосовувалася книжна, нормована мова (зазвичай чужа), а для повсякденних трудових, торгових, побутових потреб, для усної словесної творчості – своя, рідна, що не мала писемної фіксації та літературної нормованої форми?

15. Чому національна мова припускає обов'язкову наявність літературно-писемної форми, зближеної із загальнонародно-розмовною мовою?
16. Відшукайте ілюстративний матеріал щодо генетичного ототожнення фактів як прийому операційного компонента порівняльно-історичного методу.
17. Які приклади лінгвістичної реконструкції мовних явищ і їх системно пов'язаних сукупностей ви можете навести?
18. Доведіть, що хронологізація й локалізація мовних явищ і процесів є важливими прийомами операційного компонента порівняльно-історичного методу.
19. У чому полягає зміст телеологічного компонента порівняльно-історичного методу?

Вправа 1

1. Прокоментуйте слова Жюльє Верна: «Наука ... складається з помилок, але це корисні помилки, бо вони поступово ведуть до істини».
2. Розкрийте суперечності в трактуванні наукового методу.
3. У чому полягає вузьке трактування наукового, зокрема лінгвістичного методу?
4. Що ви можете сказати про вади такого трактування?
5. Експеримент – це метод чи прийом? Наведіть аргументи.
6. У чому полягає широке трактування методу?
7. Які частини виділяв у структурі наукового методу С. Кримський?
8. Які частини у структурі лінгвістичного методу виділено в працях Б. Серебренникова і Л. Іванової?
9. Які компоненти у структурі лінгвістичного методу виділено в працях В. Постовалової та В. Глуценка?
10. Що таке методологія?
11. Назвіть і схарактеризуйте основні функції методології.
12. Що ви можете сказати відносно диференціації та лінгвістичної інтеграції наукового знання?
13. Назвіть попередників компаративістики.
14. Схарактеризуйте наукові ідеї Вільяма Джоунза.

15. Розкрийте новаторство досліджень Ф. Боппа, Я. Грімма, Р. Раска, О. Востокова.

Вправа 2

1. Хто з українських мовознавців відзначає непорядкованість методологічного інструментарію лінгвістики?
2. У чому виявляється ця непорядкованість?
3. Які значення надають термінові «метод» наукознавці?
4. Яке тлумачення методу є найпоширенішим у наукознавчих студіях другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.?
5. Доведіть, що в межах вузького трактування науковий метод виступає як гомогенний феномен.
6. Як інтерпретує лінгвістичний метод О. О. Селіванова?
7. Чому частина лінгвістів вважає, що інтерпретувати спостереження, експеримент, гіпотезу тощо як наукові методи недоцільно?
8. Як розглядають ці феномени М. П. Кочерган і В. А. Глущенко?
9. Наведіть приклади використання експерименту в мовознавстві.
10. Доведіть, що в межах широкого трактування науковий метод виступає як гетерогенний феномен.
11. Що таке «конструктивна частина методу» (за С. Б. Кримським)?
12. Що таке «алгоритмічно-процедурна частина методу» (за С. Б. Кримським)?
13. Чому В. А. Глущенко виділяє в структурі лінгвістичного методу не два компоненти, а три?
14. Які засоби пізнання доцільно розглядати як належність онтологічного компонента наукового методу (за В. А. Глущенком)?
15. Назвіть джерела вивчення історії мови.
16. Яке джерело вивчення історії мови було пріоритетним для основоположників порівняльно-історичного методу?
17. Яке джерело вивчення історії мови виступає як пріоритетне в студіях інших компаративістів 20-х – 60-х рр. ХІХ ст.?

Вправа 3

З'ясуйте, який метод (і яку методуку) ужито в кожному конкретному випадку.

А. Іменникам англійської мови притаманна категорія означеності/неозначеності, яка виражається вживанням означеного та неозначеного артиклів *a (an)* і *the*.

В. Якщо говорити про сполучуваність консонантів, можна відзначити, наприклад, що в українській мові часто вживається сполучення *nr* (прийом, природа, прапор), але зовсім не вживається сполучення *цч*.

С. У реченні *Написання твору на позитивну оцінку було для Дениса майже неможливим: він не любив ані читати, ані писати слово твору* є додатком, порівняйте *написати твір*, де чітко видно: *твір* – додаток. Зверніть увагу: широкий контекст є обов'язковим. Якщо, наприклад, узяти словосполучення *атака ворога*, то тут можливе подвійне трактування. Порівняйте: *Атаку ворога ми розпочали о сьомій ранку* (*ворога* – додаток; *атакувати ворога*) і *Атака ворога виявилася тривалою* (*ворога* – означення; *ворожа атака*).

Д. Перехід [е] в [о] відбувався в українській мові в XII–XIII ст. У цей період зміна [е] в [о] здійснювалася перед усіма твердими приголосними й незалежно від наголосу (чоловік, чотири, жолудь). Слід мати на увазі, що якщо в сучасній російській літературній мові вимова [о] на місці етимологічного [е] спостерігається лише в наголошеному складі (нёс, лёд, похлёбка, чёрный, жёлудь), то споконвічно зміна [е] в [о], імовірно, не була пов'язана з наголосом. Про процес переходу ненаголошеного [е] в [о] свідчать сучасні північноросійські говори ([н'осу], [в'осна,] [в-л'осу]).

Е. Як показала проведена нами історико-наукова реконструкція, саме Харківська та Московська лінгвістичні школи зробили в 70-і рр. XIX ст. – 30-і рр. XX ст. найбільш вагомий внесок у розвиток порівняльно-історичного методу. На матеріалі багатьох мов плідно працювали вчені Казанської та Лейпцизької шкіл. Дані української й інших слов'янських мов успішно залучали до розгляду такі українські, білоруські та російські лінгвісти, як П. О. Бузук, Й. В. Вовк-Леонович, М. М. Каринський, Є. Ф. Карський, А. Ю. Кримський, М. Я. Марр, К. Т. Німчинов, П. М. Селіщев, О. І. Соболевський, М. Ф. Сулима, Є. К. Тимченко, М. Фасмер та ін.

Ф. Українському фразеологізмові *Слуга двох панів* відповідає в російській мові *Слуга двух господ*.

Вправа 4

З'ясуйте, які прийоми та процедури порівняльно-історичного методу вжито в кожному конкретному випадку.

А. Під час порівняння слів різних германських мов з лексемами інших мов індоєвропейської сім'ї (давньогрецької, латини, санскриту, української тощо) виразно виявляються регулярні співвідношення, які можна

сформулювати в такий спосіб: 1) індоєвропейським глухим зімкненим *p, t, k* відповідають германські глухі фрикативні *f, þ, h*: лат. *plenus*, давньогр. *pleos* – гот. *fulls*, давньоангл. *full*; лат. *pater*, давньогр. *patér* – гот. *fadar*, давньоангл. *father*; лат. *tu*, укр. *ти* – гот. *þu*; лат. *tres*, укр. *три* – гот. *þreis*, давньоангл. *þreo*; лат. *canis* – гот. *hunds*, давньоангл. *hund*; лат. *cor, cordis* – гот. *hairto*, давньоангл. *heort*; 2) індоєвропейським дзвінким зімкненим *b, d, g* відповідають германські глухі *p, t, k*: укр. *болото*, лит. *balà* – давньоангл. *pōl*; лат. *decem*, укр. *десять* – гот. *taihun*, давньоангл. *tien*; лат. *ego* – нідерл. *ik*; 3) індоєвропейським дзвінким зімкненим придиховим *bh, dh, gh* відповідають германські дзвінки непридихові *b, d, g*: санскр. *bhrata*, укр. *брат* – гот. *broþar*, давньоангл. *broþor*; санскр. *vidhava*, укр. *вдова* – давньоангл. *widwe*; санскр. *lagh*, укр. *лягати* – давньоангл. *licgean*.

В. Давньоруські *гы, кы, хы* трансформувалися в *г'і, к'і, х'і* (пор. написання *секира, великии, небескімъ*) не на всьому мовному обширі східного слов'янства, а лише в тих діалектах, на основі яких пізніше склалися російська та білоруська мови.

С. Історію праслов'янської мови поділяють на три періоди: ранній (3–1 тис. до н. е.), середній (1 тис. до н. е. – 3–5 ст. н. е.), пізній (5–6 ст. н. е.),

Д. У ранній період історії праслов'янської мови відбулися глибокі перетворення у фонетиці: утрата придихових проривних приголосних, занепад лабіалізованих задньоязикових приголосних та зміна палатальних *g', k'* у *z, s*, виникнення нового приголосного *x* з придихового *kh*, а також із *s* після *i, u, r, k* тощо.

Е. В українській мові дієприслівники походять від коротких активних дієприкметників теперішнього й минулого часу. У давньоруській мові були лише зародки цієї форми. Придієслівне вживання коротких активних дієприкметників вело до втрати узгодження з підметом і здатності змінюватися. В окремих закарпатських, північних і південно-східних говірках, а також у фольклорі використовується давня форма дієприкметників теперішнього часу на *-а, -я* (ходя, глядя, стоя та ін.).

Ф. Виникнення складносурядних речень в індоєвропейській, а потім у праслов'янській мові було пов'язане з потребою якомога чіткішого вираження семантико-синтаксичних відношень між предикативними одиницями як компонентами відповідних складних конструкцій. Конкретними показниками зв'язків у складносурядних реченнях виступали сполучники, що сформувалися на ґрунті займенників і прислівників. До таких сполучників належали *і, а, лі, во, да* та ін.

Г. Староукраїнські та старобілоруські пам'ятки зміну І на и нескладовий у сполученні тьІт засвідчують від XV ст.: повнейше, не вдовзе. Проте немає сумнівів, що вимова и нескладового була тут відома значно раніше, ще з XIII ст. Причина відносно пізньої фіксації полягала у відсутності в алфавіті літери на позначення и нескладового. З XVI ст. все частіше пишуть літеру в; у XVII ст. така орфографія стає звичайною: товста, стовб, довгии, мовчу, повно, жовта тощо.

Вправа 5

Виділіть слова, які прийшли до української мови з англійської. Зробіть висновок про своєрідність фонетичного й морфологічного освоєння лексичних англіцизмів в українській мові.

Спорт, футбол, смокінг, шлагбаум, фініш, кекс, шофер, комбайн, чат, сайт, шахта, соратник, атака, комп'ютер, інтернет, шансон, блог, візаві, джура, файл, принтер, учитель, сканер, бізнес, гетьман, тренінг, дизайн, бренд, тин, молитва, імідж, хакер, софт, стартап, лайк, челендж, спойлер, креатив, контент, фріланс, абажур, парфум, хліб, меню, гардероб, буфет, аванс, дебют, етикет, гордий, балет, цех, влада, рахунок, шинель, добро, краватка, шпиталь, штурм, вахта, майстер, гурт, цукор, шніцель, небо.

Вправа 6

Виділіть слова, які прийшли до української мови з німецької. Зробіть висновок про своєрідність фонетичного й морфологічного освоєння лексичних германізмів в українській мові.

Бюргер, кірха, караван, ландшафт, курорт, матрос, якір, гавань, отаман, шлаг, фейк, штаб, менеджер, маркетинг, офіс, майдан, шнур, штамп, ранчо, шоколад, пан, кошик, місто, шляхта, корчма, трава, док, верф, кран, фарватер, гітара, котлета, штурвал, візит, вілла, корида, мантилья, серенада, фієста, вітрина, капітан, флот, шхуна, цегла, цвях, цинк, цехмістр, цоколь, фах, шухляда, мітинг, шуба, шнель, шнек, шпилька, шпалери, рюкзак, шприц, штольня, чат.

Вправа 7

Користуючись словниками, з перерахованих слів виберіть багатозначні та вкажіть причини їх багатозначності.

Укр.: авторитет, агент, актив, біржа, магній, відміна, дружина, земля, чистий, сидіти, зелений, хліб, сміливість, трава, чорний.

Англ.: order, fellow, party, joy, man, novel, reader, change, time, give, get, valley, room, hard, way, poor, book, break, place, empty, black, bring.

Нім.: Arbeit, Arm, gehen, lachen, Land, Abend, sprechen, dringen, Wasser, schwarz, genug, lassen, Mädchen, Papier, Sonne, bringen, sitzen, vergessen, Tisch, bleiben, jung, wichtig, Kampf, schlagen.

Лат.: area, cado, novus, aridus, arma, humilis, ars, communis, denique, pars, manus, do, fatum, habeo, liber, forma, muto, secundus, memoria, nomen, traho, verito, orbis, fero, limen, moveo, constituo, conscientia

Вправа 8

Перекладіть англійською мовою.

Лінгвістика XIX – початку XXI ст. дозволяє кваліфікувати порівняльно-історичний метод як найважливіший засіб пізнання мовної історії.

За допомогою порівняльно-історичного методу компаративісти розкривають закони, що керували розвитком споріднених мов у минулому, прослідковують еволюцію цих мов на основі спільності їх походження з прамови (мови-основи). Так, багато мов світу (напр., давньогрецька, латинська, італійська, французька, готська, німецька, англійська, шведська, українська, польська, чеська, болгарська, сербська, санскрит, гінді, бенгалі, маратхі, авестійська, перська, таджицька) походять від праіндоевропейської мови, що існувала кілька тисячоліть тому. Цю мову-основу вчені реконструюють, відновлюють гіпотетично.

Компаративісти висувають припущення про існування в минулому прамови в результаті історичного порівняння слів і форм у споріднених мовах. При цьому головними джерелами вивчення історії мови виступають матеріал давніх писемних пам'яток і сучасні діалектні дані.

Порівняльно-історичний метод заснований на такому фундаментальному положенні: споріднені мови, які утворилися в результаті «розпаду» прамови (ми говоримо про «розпад» достатньо умовно, бачачи в моделі «родовідного дерева» А. Шлейхера спрощену, але зручну схему генезису мов), мають між собою багато спільного на всіх рівнях мовної системи, зв'язані фонологічними, морфонологічними й морфологічними відповідностями та розвиваються нерівномірно, що дозволяє їх порівнювати. У мовах певні шари елементів (фонеми, морфеми, слова і так далі), які мають різну хронологію, існують одночасно. Мова ж не може змінюватися

одночасно у всіх своїх елементах. Аналіз «звукових» (по суті, фонемних) відповідностей дозволив висунути гіпотезу про дію в минулому низки фонетичних законів, що спричинилися до регулярних чергувань окремих звуків (звукотипів, фонем) і їх комбінацій.

Згідно з порівняльно-історичним методом, відмінності між спорідненими мовами можуть бути пояснені безперервним розвитком цих мов. Зміни звуків у споріднених мовах мають строго закономірний характер, завдяки чому корені й афікси (зокрема, флексії) зберігаються впродовж ряду тисячоліть; це дає можливість реконструювати архетипи (праформи).

Вправа 9

Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку. Перекладіть англійською мовою.

Українська хата

Батьківська хата – це те, що завжди згадується, сниться, що гріє теплом спогадів. Вона була світом наших предків.

Традиційна українська хата – колиска нашого народу. З селянської хати пішли у світ Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, Іван Франко, Олександр Довженко...

У хаті втілювався весь життєвий простір і світоглядний **космос** українця. Світ поділяється на три частини (земну, підземну і небесну сфери), а хата відображає ці сфери буття: стеля — небесний духовний світ; стіни, вікна, двері — символи земного сучасного реального життя й спілкування з іншими людьми; нижній ярус — підлога, низ стіни з підпідчям і лавами, поріг уявлялися як межа земного й підземного світів. Недаремно в народі кажуть: *«Моя хата небом крита, землю підбита, вітром загороджена»*. Оздоблення хати як зовні, так і всередині мало не тільки естетичне значення. Воно виконувало певні інформативні та **магічні функції**. Наприклад, обведення побіленої хати кольоровою фарбою внизу має ті ж властивості, що й замкнене коло — оберігати від **злих духів** та різних напастей всю родину.

У народі вірили, що оселя — це живий організм. Він може як допомагати своїм господарям, так і шкодити, негативно впливати на їхнє життя. Тому здавна велику увагу приділяли вибору місця для нової хати. Брали до уваги багато чинників: віддаленість житла від вулиці, розташування хати відповідно до сторін світу тощо. Це був один з найважливіших обрядів, пов'язаних із житлом.

Вправа 10

*Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку.
Перекладіть текст англійською мовою.*

Англосаксонські будівельні споруди

Великі дерев'яні будівлі були вивчені у Тетфорді, Вінчестері, СаутГемптоні, збереглися деякі кам'яні церкви.

Слід відзначити, що слабкий рівень будівельних технологій, нечасте використання каменю спричинило незначне число архітектурних пам'яток, що дійшли до сьогодення. Переважна більшість будівель була дерев'яна, і тому вони слабо прослідковуються навіть при розкопках, враховуючи вологий британський клімат. У місті Іверінг археологи знайшли численні рештки фундаментів дерев'яних споруд. Утім, вони важкувато піддаються реконструкції. Полегшує справу відновлення їх вигляду знання того, що будівлі знаті англосаксонських часів усе-таки мало відрізнялися від житла простолюдинів.

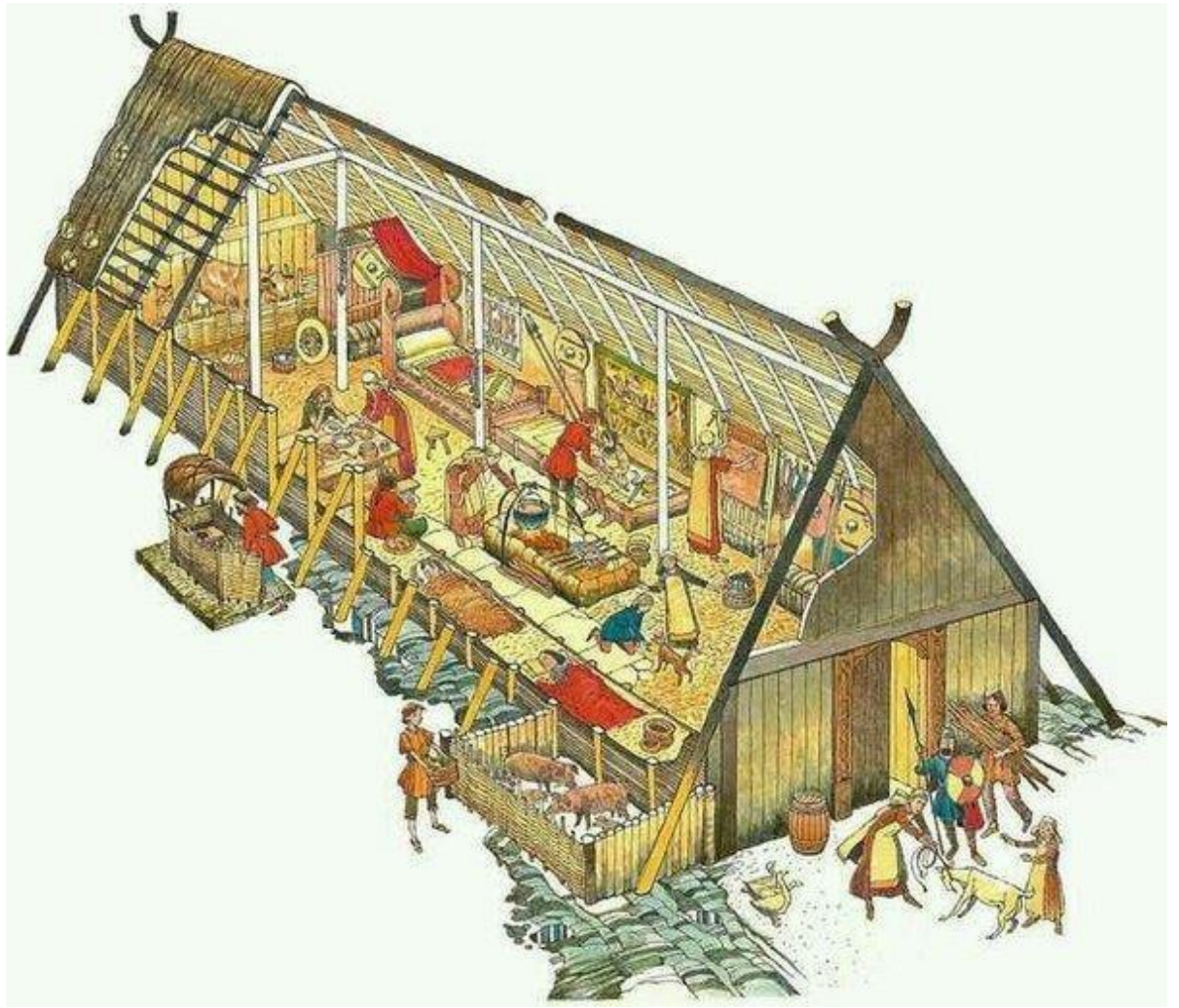
Кам'яне будівництво розпочалося в VII–VIII ст. і торкалося більше монастирських та церковних споруд. Можна зробити висновок, що на острів потрапляли впливи романської архітектури, але місцеві споруди виглядали надзвичайно спрощеними її зразками. До сьогодення збереглося усього декілька споруд, які при тому вже піддавалися або перебудові, або оновленню. Для них властиві бідність в оформленні та невеликі розміри. Збереглися, зокрема церкви у Бредфорді-на-Ейвоні та Ерлс-Бартоні, рештки споруд монастиря Св. Кутберта в Ліндісфарні.

Як і традиційне слов'янське житло, англосаксонське могло похизуватися лише однією кімнатою, яку використовували для житла, сну, приготування їжі (плюс маленький отвір у стелі для відведення диму, який здіймався під час використання кам'яного каміну), спілкування, майстерні; тут і склад, а іноді й хлів. Відповідно, один будинок цілком встигав побачити декілька поколінь місцевих мешканців.

Нерідкими елементами оздоблення монокімнати будинку були стільці, лавки, ліжка, сундуки, столи (хоча багато хто сидів і спав на землі), а також гобелени на стінах для теплоізоляції (таку тенденцію ми можемо бачити й в типових слов'янських оселях).

Монокімната повинна була мати певне розмежування на зони, яким слугувала фурнітура: меблі, верстат, стіл, загорожа для тварин тощо.

(див. далі малюнки)

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

1. «Родовідне дерево» Августа Шлейхера: реальність чи модель?
2. Закон Раска – Грімма та його значення для становлення порівняльно-історичного мовознавства.
3. Хетська мова: як заговорили давні літери.
4. Венетська мова: лінгвістично-історичний аспект.
5. Східногерманські мови в контексті компаративістики.
5. Біблія Вульфлі та її значення для германістики.
6. Історія англійської мови: від синтетизму до аналітизму.
7. Санскрит і його роль у виникненні порівняльно-історичного мовознавства.
8. Тохарські мови: історія вивчення.
9. Палеобалканські мови: генетична чи ареальна спільність?
10. Баскська мова в генеалогічній класифікації індоєвропейських мов.
11. Британський і американський варіанти англійської мови: історія виникнення.
12. Агатангел Кримський як лінгвіст.
13. Франц Бопп і компаративістика.
14. Перші компаративісти: Расмус Раск.
15. У витоків порівняльно-історичного методу: Якоб Грімм.
16. Михайло Максимович як компаративіст.
17. Принцип розвитку мови в студіях Олександра Потебні.
18. Проблема моногенезу в працях Олександра Мельничука.
19. Теоретичні проблеми дослідження субстрату в студіях Ореста Ткаченка.
20. Венетська мова: дослідження ХХ – початку ХХІ ст.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛКУ

1. Предмет генетичного мовознавства.
2. Місце компаративістики в системі мовознавства.
3. Завдання порівняльно-історичного мовознавства.
4. Основні розділи сучасного мовознавства.
5. Природа мови.
6. Синхронія й діахронія.
7. Загальне поняття про мовну систему.
8. Рівні мови. Типи мовних відношень.
9. Атрибути мовної системи.
10. Змінний характер мовної системи.
14. Лінгвогенетичні методи як феномен.
15. Загальна характеристика порівняльно-історичного методу.
16. Компоненти порівняльно-історичного методу.
17. Історичний метод.
18. Історичні зміни в морфемній будові слова.
19. Біологічні гіпотези походження мови.
20. Соціальні гіпотези походження мови.
21. Логосична гіпотеза походження мови.
22. Виникнення ідеї мовного розвитку (кінець XVIII ст. – початок XIX ст.
23. Зовнішні та внутрішні чинники розвитку мови.
24. Основні закономірності розвитку мови.
25. Історичні зміни у фонології.
26. Історичні зміни в лексиці.
27. Історичні зміни в граматиці.
28. Діалектологія та історія мови.
29. Племінні діалекти та утворення споріднених мов.
30. Виникнення індоєвропейських мов.
31. Утворення мов народностей.
32. Виникнення націй і національних мов.
33. Розвиток соціальних діалектів.
34. Генеалогічна класифікація мов. Спорідненість мов і порівняльно-історичний метод.
35. Лінгвістичний метод як гомогенний і гетерогенний феномен.
36. Попередники компаративістики
37. Основоположники порівняльно-історичного методу.
38. Компаративістика 20-х – 60-х рр. XIX ст.

39. Загальна характеристика Харківської лінгвістичної школи.
40. Вивчення взаємозв'язку мови і мислення в працях О. О. Потебні.
41. Історико-фонетичні дослідження вчених Харківської лінгвістичної школи.
42. Вивчення діалектів української мови у працях представників Харківської лінгвістичної школи.
43. Граматичні дослідження вчених Харківської лінгвістичної школи.
44. Загальна характеристика молодогограматизму.
45. Досягнення й вади молодогограматизму.
46. Порівняльно-історичне мовознавство 40-х рр. ХХ ст. – 20-х рр. ХХІ ст.

ПІДСУМКОВІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. У структуру порівняльно-історичного методу при широкому його трактуванні входять
 - а) генетичне ототожнення фактів і лінгвістична реконструкція;
 - б) порівняння й лінгвістична реконструкція;
 - в) онтологічний, телеологічний і операційний компоненти, кожен з яких складається з певних елементів;
 - г) генетичне ототожнення фактів, хронологізація й локалізація мовних явищ, лінгвістична реконструкція.

2. Об'єктом порівняльно-історичного мовознавства є
 - а) усі мови Землі;
 - б) мова й мовлення в діячності;
 - в) стародавні тексти різними мовами;
 - г) мовні явища в історичному аспекті за умови порівняння на матеріалі споріднених мов.

3. У працях з історіографії мовознавства використовується
 - а) описовий метод;
 - б) актуалістичний метод;
 - в) структурний метод;
 - г) аналіз, що супроводжується синтезом.

4. Терміни *життя мови*, *мертві мови*, *спорідненість мов*, *сім'я мов* є
 - а) традицією трактування мови як суспільного явища;
 - б) пережитками біологізму в мовознавстві;
 - в) виявом психологічного підходу до мови;
 - г) свідченням трактування мови як певної структури.

5. Поняття синхронії та діячності було введено
 - а) Ф. Боппом;
 - б) А. Шлейхером;
 - в) Ф. де Соссюром;
 - г) О. Потебнею.

6. Людське мислення принципово відрізняється від розумової діяльності інших живих істот

- а) наявністю першої сигнальної системи;
 - б) наявністю щабля абстрактного мислення (раціонального пізнання);
 - в) наявністю сприймань;
 - г) наявністю уявлень.
7. Мову й мовлення першим чітко розмежував
- а) Ансельм Кентерберійський;
 - б) Діодор Сицилійський;
 - в) Г. Пауль;
 - г) Ф. де Соссюр.
8. Основною соціальною функцією мови є
- а) когнітивна функція;
 - б) емоційна функція;
 - в) комунікативна функція;
 - г) метамовна функція.
9. У сучасній систематиці прийнято такі ознаки систем, як
- а) потенційна подільність елементів системи;
 - б) можливість розчленовування системи на низку підсистем;
 - в) відносна неподільність елементів системи, ієрархічність системи, структурність системи;
 - г) протиставленість системи впорядкованій множинності.
10. Гомогенні системи
- а) складаються з неоднорідних елементів;
 - б) складаються з однорідних елементів;
 - в) наявні в аналітичних мовах;
 - г) наявні в синтетичних мовах.
11. Атрибутами мовної системи є
- а) слово, словосполучення й речення;
 - б) структура й субстанція;
 - в) структура, субстанція й функція;
 - г) структура й функція.
12. Фонетика і фонологія – це розділ мовознавства, що вивчає
- а) звуки;

- б) норми вимови;
- в) співвідношення звуків і фонем;
- г) звукові одиниці мови.

13. Функціональною фонетикою часто називають

- а) історичну фонетику;
- б) фонологію;
- г) експериментальну фонетику;
- д) описову фонетику.

14. Лінійною звуковою одиницею не є

- а) мовленнєвий такт;
- б) склад;
- в) наголос;
- г) фонетичне слово.

15. З позиції мовця звук – це

- а) елемент мовної системи;
- б) усний еквівалент букви;
- в) коливання повітря (певної якості);
- г) сукупність певних рухів апарату мовлення.

16. До резонаторних порожнин не належить

- а) трахея;
- б) глотка;
- в) ротова порожнина;
- г) носова порожнина.

17. Голосні звуки утворюються

- а) за допомогою голосу (тону) з домішкою шуму;
- б) за допомогою тільки шуму;
- в) за допомогою тільки тону;
- г) за допомогою шуму з домішкою тону.

18. Артикуляційна база – це

- а) система звуків певної мови;
- б) система звукових одиниць певної мови;
- в) артикуляційна класифікація звуків;

г) сукупність необхідних для вимови звуків певної мови типових робіт і положень органів мовлення.

19. Визначте голосний української мови, що відповідає таким характеристикам: переднього ряду, середнього піднесення, нелабіалізований:

- а) [i];
- б) [o];
- в) [a];
- г) [e].

20. У якому слові букв більше, ніж звуків:

- а) їжак;
- б) казка;
- в) сіль;
- г) сонце.

21. Визначте приголосний французької мови за такими ознаками: язичковий, вібрант, сонант:

- а) [t];
- б) [j];
- в) [k];
- г) [r].

22. Сила звука – це

- а) кількість енергії, що проходить за 1 сек. через 1 см² площі, перпендикулярної напрямку звукової хвилі;
- б) кількість повних (подвійних) коливань (герц) за секунду;
- в) результат сукупності основного тону й парціальних тонів (обертонів);
- г) гучність звука.

23. Акустична класифікація звуків базується на аналізі

- а) способу творення шуму (характеру перешкоди);
- б) спектра звука;
- в) поведінки голосових зв'язок;
- г) місця творення звука.

24. До позиційних змін звуків не належить

- а) редукція;

- б) леніція;
- в) метатеза;
- г) оглушення дзвінких приголосних наприкінці слова.

25. Знайдіть слово, в якому відбулася дисиміляція приголосних:

- а) зшити;
- б) біль;
- в) мій;
- г) хто.

26. Дієреза – це

- а) випадіння одного з двох однакових або дуже схожих складів чи звуків;
- б) викидка звука, що пояснюється зручністю вимови;
- в) розподібнення двох однакових або досить близьких за характером звуків;
- г) уподібнення одного звука іншому.

27. У якому слові відбулася протеза:

- а) вогонь;
- б) перець;
- в) строк;
- г) серце.

28. Якої теорії складу не існує:

- а) консонантно-динамічної;
- б) мускульної напруги;
- в) експіраторної;
- г) сонорної.

29. Згідно з теорією мускульної напруги, склад є

- а) експіраторним поштовхом;
- б) поєднанням більш звучного (сонорного) елемента з менш звучним;
- в) частиною мовленнєвого ланцюга, що починається посиленням і закінчується послабленням звукового ряду;
- г) звуком або сполученням звуків різної звучності, які вимовляються (вимовлені) одним поштовхом видихуваного повітря.

30. Ритміко-мелодійний бік мовлення, що слугує в реченні засобом

вираження синтаксичних значень та емоційно-експресивного забарвлення, –
це

- а) наголос;
- б) паузи;
- в) синтагма;
- г) інтонація.

31. Фонема – це

- а) звук;
- б) мінімальна звукова одиниця мови, що є елементом звукової оболонки морфем та слів і сприяє їхньому розрізненню;
- в) сукупність звуків, що має певне значення;
- г) ненаголошений голосний.

32. Центральна морфема слова, яка обов'язково наявна у знаменному (самостійному) слові й несе в собі основний елемент лексичного значення, –
це

- а) інфікс;
- б) префікс;
- в) інтерфікс;
- г) корінь.

33. У якому рядку всі слова є спільнокореневими:

- а) земля, підземний, заземлення;
- б) будівля, розбудити, збуджений;
- в) світовий, світлий, світлини;
- г) кора, коричневий, відкоркувати.

34. Флексія – це

- а) афікс, який перериває корінь у декількох місцях і, відповідно, сам переривається коренем;
- б) афікс, розташований між коренями (основами) у складних словах;
- в) формотвірний афікс, що знаходиться за межами основи словозміни та бере безпосередню участь у вираженні синтаксичних відношень певного слова до інших слів у словосполученні й реченні;
- г) афікс, вставлений до середини кореня.

35. Знайдіть слово з похідною сногою:

- а) трава;
- б) гроза;
- в) скло;
- г) весняний.

36. Виділіть рядок, у якому всі слова зазнали опрощення:

- а) вікно, київський, лавка;
- б) кориця, весло, окунь;
- в) колесо, взуття, прекрасний;
- г) анархія, жовтневий, булавка.

37. Знайдіть слово, утворене за моделлю «українська відіменникова твірنا основа + суфікс -н-»:

- а) віконний;
- б) прикордонний;
- в) зелений;
- г) перевірений.

38. Словотвірний ланцюг – це

- а) зразок, за яким утворено конкретну лексему;
- б) спільнокореневі слова, створені на тому самому рівні деривації;
- в) сукупність слів зі спільним (тотожним) коренем, упорядкована відповідно до відношень словотвірної мотивації;
- г) ряд спільнокореневих слів, між якими встановлюються відношення послідовної мотивації.

39. У якому рядку всі слова належать до одного словотвірного типу:

- а) письменниця, лікарка, перекладачка;
- б) гостинний, відмінний, створений;
- в) зелень, білизна, гіркота;
- г) шантажист, футболіст, шахіст.

40. Знайдіть слово, утворене лексико-синтаксичним способом:

- а) землероб;
- б) меценат;
- в) зверху;
- г) важкопоранений.

41. У якому зі значень термін *граматика* в сучасному мовознавстві не вживається:

- а) мистецтво письма;
- б) притаманні самій мові способи й засоби однакового протиставлення одних слів іншим, однакової зміни різних слів і однакової побудови різних речень;
- в) сукупність правил зміни слів, їхнє поєднання у словосполучення та речення;
- г) розділ мовознавства, що вивчає граматичну будову мови, притаманні їй способи й засоби, завдяки яким сама мова стандартизує протиставлення слів, їхні зміни й побудову речень у процесі мовлення.

42. Граматична категорія – це

- а) сукупність граматичних форм слова (або класу слів), узятих у певній послідовності;
- б) відмінкові, родові форми, форми часу, особи тощо;
- в) властиві словам значення узагальненого характеру;
- г) значення, що виступає разом із лексичним значенням слова та виражає різноманітні відношення (до інших слів у словосполученні або реченні, до особи, яка виконує дію, або інших осіб, факту щодо моменту мовлення тощо).

43. Категорія роду іменників в українській мові належить до граматичних категорій

- а) словесних конструкцій;
- б) слів;
- в) словесних позицій;
- г) словесних форм.

44. Визначте спосіб вираження граматичного значення найвищого ступеня прикметників *найгарніший, найсмачніший, найчудовіший*:

- а) спосіб наголосу;
- б) суплетивізм;
- в) афіксація / префіксально-суфіксальний спосіб;
- г) афіксація / префіксальний спосіб.

45. Лексика – це

- а) семасіологічна характеристика слів;
- б) сукупність лексичних значень слів;

- в) семантичний зв'язок слів;
- г) словниковий склад мови.

46. У якому словнику можна знайти відомості про значення й походження запозичених слів?

- а) іншомовних слів;
- б) орфографічному;
- в) енциклопедичному;
- г) перекладному.

47. У яких словниках пояснюється значення й походження стійких сполучень слів?

- а) фразеологічних;
- б) історичних;
- в) орфографічних;
- г) орфоепічних.

48. Як називається значення, що становить предметно-речовий зміст слова?

- а) фонетичне;
- б) граматичне;
- в) морфологічне;
- г) лексичне.

49. Як називаються стійкі сполучення слів?

- а) фразеологізмами;
- б) лексемами;
- в) ідіомами;
- г) словосполученнями.

50. Який словник пояснює лексичне значення слів?

- а) історичний;
- б) орфоепічний;
- в) енциклопедичний;
- г) тлумачний.

51. Як називається розділ мовознавчої науки, що вивчає лексичне значення слова?

- а) фразеологія;

- б) етимологія;
- в) лексикологія;
- г) діалектологія.

52. Наслідування звуків апаратом мовлення належить до

- а) вигукової гіпотези;
- б) трудової гіпотези;
- в) гіпотези трудових викриків (вигуків);
- г) звуконаслідувальної гіпотези.

53. Теза про те, що між почуттями й емоціями людини та звуками є певний прямий зв'язок, розроблялася в межах

- а) логосичної гіпотези;
- б) гіпотези трудових викриків (вигуків);
- в) звуконаслідувальної гіпотези;
- г) звукосимволічної гіпотези.

54. Вигукову гіпотезу підтримував

- а) Ж.-Ж. Руссо;
- б) Г. Гегель;
- в) Ф. Шеллінг;
- г) Й. Г. Гердер.

55. Твердження про те, що мова зароджується як інстинктивні рухи, джерело яких лежить в уявленнях, афектах та індивідуальній свідомості людини, розробляли прихильники

- а) гіпотези жестів;
- б) звуконаслідувальної гіпотези;
- в) звукосимволічної гіпотези;
- г) трудової гіпотези.

56. Основоположником гіпотези соціального договору вважають

- а) Ансельма Кентерберійського;
- б) Ж.-Ж. Руссо;
- в) Діодора Сицилійського;
- г) Л. Нуаре.

57. У працях Л. Нуаре і К. Бюхера викладено

- а) логосичну гіпотезу;
 - б) вигуківу гіпотезу;
 - в) гіпотезу трудових викриків (вигуків);
 - г) звуконаслідувальну гіпотезу.
58. Принцип загального зв'язку явищ першим сформулював
- а) Й. Г. Гердер;
 - б) Ф. Шеллінг;
 - в) Г. Гегель;
 - г) Я. Грім.
59. Теорію двох періодів мовного розвитку висунув
- а) Ф. Бопп;
 - б) Ж.-Ж. Руссо;
 - в) Г. Гегель;
 - г) Ф. Шеллінг.
60. З принциповою критикою теорії двох періодів мовного розвитку виступив
- а) А. Шлейхер;
 - б) О. Потебня;
 - в) Г. Пауль;
 - г) Ф. де Соссюр.
61. У мовах з'являються нові слова тому, що
- а) носії однієї мови контактують з носіями іншої;
 - б) постійно відбувається оновлення лексики, нові назви змінюють старі;
 - в) вони потрібні для позначення нових реалій, для вираження нових понять науки, техніки, виробництва;
 - г) носії мови вигадують нові слова, які потім лінгвісти фіксують у словниках.
62. Дивергенція – це
- а) поширення одного панівного діалекту на певній території;
 - б) зближення та злиття двох чи більше мов;
 - в) процес розпаду, розщеплення прамов, фонем, граматичних форм тощо;
 - г) відхилення від загальноприйнятих норм слововживання серед носіїв мов/діалектів, що межують.

63. Зближення (злиття) двох чи більше мов – це
- а) конвергенція;
 - б) перстрат;
 - в) суперстрат;
 - г) адстрат.
64. Субстрат – це
- а) сліди зниклої мови прибульців, які засвоїли мову місцевого населення;
 - б) сліди зниклої місцевої мови в мові прибульців;
 - в) ознаки мовної системи, що виявляють тривалий вплив однієї мови на іншу в процесі контактування різних народів; прошарок між двома самостійними мовами;
 - г) запозичення в царині синтаксису.
65. Перстрат – це
- а) запозичення в царині морфології;
 - б) вплив однієї мови на кілька інших у царині духовної культури, техніки й науки;
 - в) явище часткового змішування лексики різних мов;
 - г) спільні елементи різних мов у царині фонології.
66. Термін *перстрат* запровадив
- а) К. Бругман;
 - б) М. Дж. Бартолі;
 - в) С. Семчинський;
 - г) В. Георгієв.
67. Найбільш змінюваною мовною підсистемою є
- а) фразеологія;
 - б) лексика;
 - в) фонологія;
 - г) синтаксис.
68. Серед застарілих слів виділяють
- а) історизми та архаїзми;
 - б) неологізми та okazіоналізми;
 - в) фразеологізми та афоризми;
 - г) синоніми й антоніми.

69. Індивідуально-авторські неологізми називають
- а) лексемами;
 - б) okazіоналізмами;
 - в) архаїзмами;
 - г) історизмами.
70. Розвиток фонологічної системи полягає в
- а) зміні норм вимови;
 - б) зміні звукових одиниць мови;
 - в) зміні співвідношення звуків і фонем;
 - г) зміні фонемного складу слів і морфем.
71. Граматика є
- а) найбільш змінюваною підсистемою мови;
 - б) найбільш стійкою підсистемою мови;
 - в) підсистемою мови, що досить часто запозичує граматичні категорії з інших мов;
 - г) підсистемою мови, яка нерідко змінюється під впливом інших мов.
72. Панівним у дослідженнях мовознавців початку ХІХ ст. стає принцип
- а) системності;
 - б) історизму;
 - в) причиновості;
 - г) загального зв'язку явищ.
73. Діалектологія дає лінгвістові:
- а) матеріал для історії мови;
 - б) матеріал для мовного розвитку людства;
 - в) матеріал для поширення мови;
 - г) матеріал для зближення мов.
74. До основних форм спільностей людей не відноситься
- а) етнічна група;
 - б) нація;
 - в) народність;
 - г) інтелігенція.

75. Наявність у ролі літературної мови «мертвої» (зазвичай чужої) мови, закріпленої писемністю, є характерною особливістю

- а) національних мов;
- б) мов народностей;
- в) племінних мов;
- г) мов з давньою писемною традицією.

76. До зон індоєвропейських мов у першій половині кам'яної доби не входила

- а) північна зона;
- б) південна зона;
- в) центральна зона;
- г) східна зона.

77. Англійська, німецька, іспанська, українська мова відносяться до

- а) мов індоєвропейської сім'ї;
- б) мов кавказької сім'ї;
- в) мов афразійської сім'ї;
- г) мов фінно-угорської сім'ї.

78. Постпозитивний артикль характерний для мов

- а) Мезоамериканського мовного союзу;
- б) Балканського мовного союзу;
- в) Кавказького мовного союзу;
- г) Центральноазійського мовного союзу.

79. Уперше форма майбутнього часу за допомогою допоміжного дієслова або частки зі значенням наміру або бажання виникла

- а) у грецькій мові;
- б) у латинській мові;
- в) у старослов'янській мові;
- г) у галльській мові.

80. Англійська мова виникла на основі

- а) галльської мови;
- б) англо-фризьких говорів;
- в) латинської мови;
- г) німецької мови.

81. У слов'ян роль наддіалектної мови починаючи з ІХ ст. виконувала
- а) праслов'янська мова;
 - б) балто-слов'янська мова;
 - в) латинська мова;
 - г) старослов'янська мова.
82. Соціальні діалекти вживаються як
- а) засіб спілкування між людьми, пов'язаними тісною соціальною або професійною діяльністю;
 - б) засіб спілкування молоді;
 - в) засіб спілкування мас-медіа;
 - г) засіб офіційного спілкування.
83. «Блатна музика» – це
- а) професійний жаргон;
 - б) аргі злочинних груп;
 - в) молодіжний сленг;
 - г) військовий жаргон.
84. На кінець ХІХ ст. арготизми
- а) широко проникають у розмовну мову всіх шарів західноєвропейського суспільства;
 - б) були поширені серед злодіїв та декласованих елементів;
 - в) використовувалися представниками бродячих промислів;
 - г) уживалися учнівською молоддю.
85. На думку Л. Ставицької, для бурсацьких субмов найточнішим є термін
- а) кент;
 - б) жаргон;
 - в) сленг;
 - г) аргі.
86. Rotwelsch – це
- а) аргі німецького студентства;
 - б) злодійська мова Німеччини;
 - в) аргі бродячих торговців;
 - г) таємна мова підмайстрів-мандрівників.

87. У Німеччині у ХІХ ст. превалював
- а) молодіжний жаргон;
 - б) професійне арго;
 - в) злочинський жаргон;
 - г) кент.
88. Буршеська мова – це
- а) мова німецької учнівської молоді;
 - б) мова ремісників і торговців;
 - в) мова бідняків;
 - г) мова бродячих музикантів.
89. Сленг за походженням є
- а) англійським терміном;
 - б) німецьким терміном;
 - в) французьким терміном;
 - г) українським терміном.
90. Кент був поширений
- а) в Англії;
 - б) у Франції;
 - в) у Німеччині;
 - г) в Україні.
91. Англійська і німецька мови належать до
- а) західногерманської підгрупи германської групи індоєвропейської сім'ї;
 - б) східногерманської підгрупи германської групи індоєвропейської сім'ї;
 - в) північногерманської підгрупи германської групи індоєвропейської сім'ї;
 - г) кельтської групи індоєвропейської сім'ї.
92. До германських мов не належить
- а) шведська мова;
 - б) пруська мова;
 - в) готська мова;
 - г) нідерландська мова.
93. До слов'янських мов не належить

- а) польська мова;
- б) верхньолужицька мова;
- в) боснійська мова;
- г) литовська мова.

94. До південнослов'янських мов не належить

- а) чеська мова;
- б) болгарська мова;
- в) чорногорська мова;
- г) словенська мова.

95. До західнослов'янських мов не належить

- а) словацька мова;
- б) нижньолужицька мова;
- в) сербська мова;
- г) кашубська мова.

96. У склад індоєвропейської сім'ї не входить

- а) ірландська мова;
- б) угорська мова;
- в) албанська мова;
- г) вірменська мова.

97. У склад балтійської групи індоєвропейської сім'ї не входить

- а) латиська мова;
- б) пруська мова;
- в) естонська мова;
- г) литовська мова.

98. У склад фінно-угорської сім'ї не входить

- а) удмуртська мова;
- б) карельська мова;
- в) гагаузька мова;
- г) хантійська мова.

99. У склад тюркської сім'ї не входить

- а) мансійська мова;
- б) турецька мова;

- в) казахська мова;
- г) узбецька мова.

100. Ототожнення лінгвістичного методу з прийомами (процедурами, операціями)

- а) сприяє проведенню якісних досліджень на різних рівнях мови;
- б) збіднює поняття лінгвістичного методу;
- в) дозволяє проводити глибоке вивчення мовної структури;
- г) має великі перспективи в майбутньому.

101. Тези про лінгвістичний метод як про структурну одиницю, що включає в себе три різні компоненти: онтологічний, операційний і телеологічний, з українських мовознавців дотримується

- а) О. Селіванова;
- б) В. Глущенко;
- в) А. Зеленько;
- г) М. Кочерган.

102. Онтологія виступає в ролі засобу, за допомогою якого вчений

- а) обирає певні прийоми й процедури вивчення об'єкта;
- б) сприймає світ як деяку певним чином розчленовану цілісність, подану йому в системі філософських категорій;
- в) окреслює предмет дослідження;
- г) визначає структуру методу.

103. Телеологічний компонент методу включає в себе

- а) мету дослідження;
- б) об'єкт вивчення;
- в) прийоми й процедури;
- г) методику дослідження.

104. Онтологічний компонент методу включає в себе

- а) принципи й підходи;
- б) методологічну орієнтацію дослідження;
- в) предмет вивчення;
- д) комплекс наукових прийомів (процедур, операцій) та методику їх застосування.

105. За допомогою порівняльно-історичного методу
- а) досліджуються певні зміни в структурі тієї або іншої мови;
 - б) здійснюється порівняння мов;
 - в) вивчається історія певної мови;
 - г) розкриваються закони, що керували розвитком споріднених мов у минулому, прослідковується еволюція цих мов на основі доказу спільності їх походження з прамови.
106. Операційний компонент порівняльно-історичного методу включає в себе
- а) прийом порівняння;
 - б) прийом генетичного ототожнення фактів; процедуру лінгвістичної реконструкції; прийоми хронологізації й локалізації мовних явищ;
 - в) прийоми індукції й дедукції;
 - г) прийоми аналізу й синтезу.
107. В онтологічний компонент порівняльно-історичного методу входять принципи
- а) історизму й системності;
 - б) історизму й причиновості;
 - в) історизму, причиновості, системності й загального зв'язку явищ;
 - г) загального зв'язку явищ.
108. Структуралісти досліджують мову
- а) у діахронії;
 - б) у її зв'язку із суспільством;
 - в) як цілісний феномен, чиї елементи співвіднесені й пов'язані чіткою системою відношень і зв'язків;
 - г) як феномен, тісно пов'язаний зі свідомістю, передусім з мисленням.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Глущенко В. А., Ледняк Ю. В., Руденко М. Ю., Рябініна І. М. Мова і мовознавство : навчальний посібник. Слов'янськ ; Дніпро, 2023. 222 с.
2. Методологія та історіографія мовознавства: збірник тез XI науково-практичної Інтернет-конференції. Слов'янськ – Дніпро: ДДПУ, 2024. 161 с.
3. Методологія та історіографія мовознавства : матеріали XII науково-практичної Інтернет-конференції (м. Слов'янськ – м. Дніпро, 22–23 жовтня 2025 р.). / відп. ред. В. А. Глущенко; укладач К. А. Кушнір. : ДДПУ, 2025. 261 с.
4. Черемська О. С. Становлення і розвиток Харківської філологічної школи (XIX – перша третина XX ст.). Харків : Видавець Савчук О. О. 2020. 484 с.
5. Глущенко В. А. Актуалістичний метод і його структура. *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства* / гол. ред. Є. М. Степанов. 2025. № 43. С. 32–37.
6. Руденко М. Ю., Глущенко В. А. Соціальні діалекти: від стародавності до сучасності : навч. посіб. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2023. 253 с.
7. Glushchenko V. A. The Principle of Historicism and the Origins of the Comparative-Historical Method. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки : збірник наукових праць* / гол. ред. О. І. Іліаді. Одеса : Астропринт, 2024. № 39. С. 18–34.

Допоміжна

1. Глущенко В. А., Руденко М. Ю. Англійські соціальні діалекти в еволюційному розвитку (XIV – початок XX ст.) : навчальний посібник Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 98 с.
2. Руденко М. Ю., Глущенко В. А. Англійські соціальні діалекти як системне утворення (XX–XXI ст.) : навчальний посібник. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2022. 128 с.
3. Руденко М., Глущенко В. Соціолекти української мови. Слов'янськ ; Дніпро, 2024. 395 с.
4. Глущенко В. А. Лінгвістичний метод у контексті загальнонаукової теорії методу. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології* : зб. наук. праць [за заг. ред. проф. В. А. Глущенко; наук. ред. Н. М. Маторіна]. Слов'янськ ; Дніпро, 2023. Вип. 13. С. 38–50.

5. Глущенко В. А. Венетська мова: з історії дослідження. *Modern Philology: науковий журнал* / гол. ред. Т. М. Корольова. Одеса : Гельветика, 2024. Вип. 1. С. 5–9.

6. Мовна особистість в освітньому просторі: монографія / за заг. ред. І. Д. Пасічника. Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2021. 270 с.

7. Глущенко В., Лихачова А., Рибальченко О. У витоків генеалогічної класифікації мов: історизм і мовна спорідненість. *Actual space of philology*. Editors: Olena Kolhan, Nataliia Ovcharenko, Józef Kaczmarek jr. [Collective] monograph. Opole : The Academy of Management and Administration in Opole, 2021. P. 9–17.